

Om sorg ved omsorgsovertagelser.

Sorgteori som en forståelsesramme for foreldrenes følelsesmessige reaksjoner etter å ha blitt fratatt omsorgen for sitt barn

Av Alicja Olkowska og Hilde A. Aamodt

Alicja Olkowska

Akebakkeskogen 89 b

0490 Oslo

Universitetslektor

OsloMet – storbyuniversitetet

Institutt for sosialfag

Tlf: +47 67 23 84 23 /93036883

Hilde A. Aamodt

Kløftaveien 30

1352 KOLSÅS

Førsteamanuensis

OsloMet – storbyuniversitetet

Institutt for sosialfag

Tlf: +47 67 23 80 17 / 412 23 830

Abstract

In the article, we draw attention to the parents' grief when they lose the care of their children. We explore this topic through the following research question; *How can we understand parents' reactions after the care takeover in light of grief theory?* The empirical data are gathered through qualitative interviews. The results are organized under five themes: 1) the lasting grief - the shock that never goes away, 2) the grief over loss of child's everyday life, 3) the wordless grief, 4) the lonely grief and 5) the double grief – grief on behalf of the child. We discuss these topics in the perspectives of grief theory. In the conclusion, we reflect on how

the understanding of the parents' grief reactions after care order can contribute to more appreciative and caring meetings with the parents in context of child welfare.

Key words: parents' grief, child loss, child protection

Sammendrag

I artikkelen retter vi oppmerksomheten mot foreldrenes sorg etter å ha mistet omsorgen for barnet sitt. Vi undersøker dette temaet gjennom følgende problemstilling: *Hvordan kan vi forstå foreldrenes reaksjoner etter omsorgsovertakelsen i lys av sorgteori?* Empirien som anvendes i prosjektet er samlet gjennom kvalitative intervjuer. Funnene er analysert frem gjennom fenomenologisk fortolkende metode, og er organisert under fem temaer: 1. den vedvarende sorgen – sjokket som aldri går over, 2. sorgen over tapet av deler av barnets liv, 3. den ordløse sorgen, 4. den ensomme sorgen og; 5. den doble sorgen – sorgen på vegne av barnet. Disse temaene diskuterer vi i lys av sorgteori. I konklusjonen reflekterer vi over hvordan forståelsen av foreldrenes sorg etter omsorgsovertakelsen kan bidra til mer anerkjennende og ivaretagende møter med foreldrene i forbindelse med omsorgsovertakelser.

Nøkkelord: Foreldrenes sorg, omsorgsovertakelser, barnevern

Innledning

«Og selv om man fortjente å miste omsorgen, så trenger man å bli ivaretatt. Og det er en enooorm sorgprosess. Jeg tror det er en større sorg enn noe annen sorg - det å miste omsorgen.»

Det skal sterke grunner til for å frata foreldre omsorgen for sine barn. Omsorgsovertakelse defineres som situasjoner der den kommunale barneverntjenesten overtar det daglige omsorgsansvaret for barnet, mens foreldrene fortsetter å ha foreldreansvaret, og hjemles i barnevernloven § 4-12 (a-d). Andre tiltak skal være vurdert nyttesløse, og prinsipielt skal en omsorgsovertakelse alltid være midlertidig, slik at barneverntjenesten skal vurdere tilbakeføring av barnet (Bvl. § 4-21). I forslaget til ny barnevernslov (Lov om barnevern) videreføres disse bestemmelsene, samtidig som oppfølging av foreldrene etter

omsorgsovetakelsen ønskes å styrkes (Prop 133 L). Det betyr at ved omsorgsovertakelser så er det *omsorgen* for barnet som overtas av det offentlige. I følge Bufdir's statistikk fra 2019 var det 34% av barn og unge med hjelp fra barnevernet som ble passert utenfor hjemmet. Dette innebærer at 11 147 barn (mellom 0-17 år) fikk en omsorgsbasis i regi av det offentlige (Bufdir.no).

Foreldrenes følelsesmessige reaksjoner etter omsorgsovertakelsen er allerede satt lys på i flere nasjonale og internasjonale studier. Disse peker på at foreldrene viser et bredt spekter av reaksjoner, blant annet dyp fortvilelse, savn, sinne, sorg, skam, skyld og maktesløshet (Angel 2007; Ellingsen 2006; 2007; Ellingsen, Slettebø, Studsrød, Farstad & Herland 2018; Falck-Eriksen 2016; Moldestad & Skilbred 2009; Slettebø 2009, Syrstad 2020). Studiene er ofte knyttet til oppfølging av foreldrene etter omsorgsovertakelsen og peker på hvordan de ulike følelsesmessige reaksjonene kan virke inn på samarbeidet med hjelpeapparatet. Sorg, som en av disse følelsesmessige reaksjonene, er ennå lite utforsket med tanke på hvordan sorgen kan virke inn på foreldrene og deres foreldreskap. Den tematiseres likevel i enkelte studier, blant annet i de norske studiene til Ellingsen (2007) og Tefke (2016), og i de internasjonale studiene til Haight et al., (2002), Höjer (2011), og Memarnia, Nolte & Harborne (2015).

Studien til Ellingsen (2007), som er den mest sentrale studien i forhold til å beskrive foreldrenes sorgreaksjoner etter omsorgsovertakelsen, retter fokus på mødres opplevelse av oppfølging etter omsorgsovertakelse i lys av de følelsesmessige reaksjonene det å miste omsorgen for sitt barn innebærer. Studien peker på at sorgen som ligger i det å miste omsorgen for sitt barn kan oppleves som en sorg som ikke kan deles med andre. Sorgen er da ofte forbundet med skyld og skam, der disse følelsene bidrar til å forsterke og komplisere sorgen. Ellingsen beskriver denne sorgen som «en forbudt sorg», der verken barnevernstjenesten eller nettverket forstår eller tar sorgen på alvor (Ellingsen 2007, s. 266). Dette er ofte et «ikke-tema» i kontakten med barnevernet. Det skamfulle bidrar til at foreldrene skjuler omsorgsovertakelsen overfor jobb, skole og venner. Studien konkluderer med at det er viktig og nødvendig at sorgarbeid blir en sentral del av den oppfølgingen som gis til foreldre (Ellingsen 2007).

Denne konklusjonen bekreftes av funn i masterprosjektet til Tefke (2016). I denne studien rettes det fokus på mødrenes opplevelse av å være 'mor på avstand' etter omsorgsovertakelsen. Studien viser, i likhet med studien til Ellingsen (2007), manglende

ivaretagelse av mødrene ved omsorgsovertakelse. Ett av funnene til Tefke fokuserer på mødrenes sorg og dype savn etter barna, og at det er spesielt utfordrende for hjelpeapparatet å bistå mødrene i sorgprosessen (Tefke 2016).

Studien til Haight et al., (2002) peker på at mødrene etter omsorgsovertakelsen uttrykte følelser av sjokk, sorg og depresjon. De følte at deres følelser ble lite anerkjent av saksbehandlerne. Foreldrene i studien til Höjer (Höjer, 2011 i Syrstad 2020) erfarte at deres sorg ikke ble sett eller forstått, og at barnevernet hadde mer fokus på barna enn på dem. Studien til Memarnia (Memarnia et al. 2015 i Syrstad 2020) fant blant annet at mødrene etter omsorgsovertakelsen følte seg alene om å håndtere sorgen. p Flere studier viser i tillegg at foreldrenes reaksjoner etter omsorgsovertakelser kan misforstås og mistolkes, slik at normale reaksjoner på den belastningen som det er å bli fratatt sitt barn, kan tolkes som negative egenskaper ved foreldrene (Moldestad & Skilbred, 2010; Neil, 2013).

Selv om sorg som en følelsesmessig reaksjon ved omsorgsovertakelser tematiseres i disse ovenfornevnte studiene, vil resultater fra vårt prosjekt supplere den allerede eksisterende kunnskapen. Funnene i vår studie peker på at sorgen som følelsesmessig reaksjon, står svært sentralt hos foreldrene etter at de har blitt fratatt omsorgen for sine barn. Den oppleves, slik en mamma i sitatet i innledningen uttrykker, som en «større sorg enn noen annen sorg». Derfor er målet med denne artikkelen å rette fokus på foreldrenes sorg etter omsorgsovertakelsen. Vi ønsker, gjennom å anvende ulike sorgteorier på datamaterialet, å utforske hvordan foreldrenes sorg uttrykkes, hvordan deres sorg kan forstås, og hvordan sorgen virker inn på foreldrene og deres foreldreskap. Med denne kunnskapen ønsker vi å bidra til at foreldrenes sorgreaksjoner skal kunne gjenkjennes, forstås og anerkjennes og følgelig bidra til en bedre oppfølging av disse foreldrene av hjelpeapparatet.

Artikkelens problemstilling er:

Hvordan kan vi forstå foreldrenes reaksjoner etter omsorgsovertakelsen i lys av sorgteori?

Sorgteori

Sorg er en følelse som oppstår når man har mistet noe eller noen. Den norske ordboken definerer sorg slik: «Sorg er den normale psykologiske reaksjon på tap – primært av en person som har stått en følelsesmessig nær» (snl.no/sorg). Ofte forbindes sorgen med tap av nære

relasjoner ved dødsfall, men den kan også oppstå som reaksjon på brudd i nære relasjoner (Dyregrov, 2014).

På engelsk defineres begrepet sorg som *grief*, *bereavement* og *sorrow*. Grief kommer fra det latinske ordet *gravare* som betyr å tyngne ned (Boerner et al., 2015 i Optun, 2019).

Bereavement kommer fra det latinske ordet *rumpere* som betyr å avbryte, brette og knuse (Boerner, Stroebe, Schut & Wortman 2015 i Optun, 2019). Bereavement vil dermed si at en mister eller at noe er blitt tatt fra en. Sorrow referer til en dyp opplevelse av gjennomgripende tristhet (dictionary.cambridge.org). For artikkelens tema vil alle disse formene være relevante for forståelsen av begrepet *sorg*. Følelser som ble uttrykt av informantene i vår studie kan dermed handle både om dyp opplevelse av tristhet og det å ha mistet eller bli fratatt noe.

Sorgeteorier handler hovedsakelig om beskrivelse og forståelse av personens reaksjoner knyttet til dødsfall til en i nær relasjon, og har i lang tid vært preget av stadie- og fasetenkning (Doka. 2016; Gross. 2018; Guldin. 2010). Felles for disse modellene er at de fokuserer på et forløp som går i et bestemt mønster og ender med en form for «forløsning» av sorgen (Bolwby. 1980; Cullberg, 1984; Lindemann. 1944; Kübler-Ross. 1969; Parkes. 1984). Selv om disse modellene er noe ulike i sin form, har de det til felles at de beskriver sorgen som en prosess fra sjokk *eller* fornektelse, via sinne og fortvilelse til nyorientering/nyorganisering (Guldin, 2010). Det er gjennom terapi og bearbeiding av følelser knyttet til tapet at man kan komme seg ut av sorgen. Men til tross for at man har forståelse for det som har skjedd kan den sørgende oppleve hendelsen som vanskelig eller traumatisk (Malkinson. 2006).

I nyere forskning har man gått bort fra stadie- og fasetenkning, og betrakter sorg som en unik og individuell prosess (Doka. 2016; Gross, 2018; Guldin. 2010; Stroebe & Schut, 1999). Det rettes mer fokus på ulike reaksjoner ved sorgen. Disse reaksjonene kan være følelsesmessige, kognitive eller fysiske, som sjokk, angst, tristhet, meningsløshet, nummenhet, søvnløshet, gråt, forvirring, sinne, aggresjon, skam og skyld (Gross. 2018; Kristensen et al., 2017). Sorgen kan også føre til en materiell og sosial endring i livet til den som har opplevd tap.

Konsekvensen er at livet etter tapet kan bære preg av nye praktiske oppgaver og at boforhold blir forandret (Andersen, 2011).

I den senere tid har forståelsen av sorg som følelsesmessig reaksjon blitt mer nyansert. Det skilles nå mellom sorg og komplisert sorg (eller forlenget sorg) (Dyregrov et al., 2014;

Kristensen et al., 2017). Komplisert sorg innebærer at den ikke går over, at den er preget av følelser som bitterhet, sinne, endret identitetsfølelse, en følelse av at livet er tomt og meningsløst, emosjonell nummenhet, vansker med å gå videre i livet, samt at den fører til funksjonstap i hverdagen (Kristensen et al., 2017). Gross (2018, s. 18) beskriver sorgen som en «emosjonell smerte».

En annen nyansering i forståelsen av sorg som har kommet i den senere tid, er at sorgen også kan handle om andre former for tap, ikke bare dødsfall. Sorgen kan utløses av for eksempel skilsmisse, brudd, barnløshet, eller tap av barn ved adopsjon eller fosterhjemsplassing (Doka, 1999; Doka, 2016; Gross, 2018). Disse reaksjonene og situasjonene avviker fra den tradisjonelle forestillingen om sorgen, og hvem, - og hvordan man kan sørge. Den kalles for «*disenfranchised grief*» (Doka, 2016; Gross, 2018), som på norsk kan oversettes til *uberettiget sorg*. I den uberettigete sorgen ligger det at sorgen ikke er offentlig anerkjent, eller sosialt støttet. Å være i sorg som ikke er anerkjent kan føre til isolasjon, og til mer komplekse sorgreaksjoner som kan minne om følelsesmessige reaksjoner knyttet til 'komplisert sorg' (Doka, 2009).

Sorgteorier vektlegger viktigheten av at den sørgende får hjelp til å minske følelser som depresjon, fortvilelse, angst og selvforakt. Betydningen av å møte den sørgende med omsorg, støtte og empati står sentralt. Det er nettopp denne støttende og omsorgsfulle holdningen som viser seg å være mest betydningsfull for behandlingen av sorgen og sees på som viktigere enn bruk av spesifikke former for intervensjoner (Raphael, Middleton, Martinek & Misso, 1993 i Malkinson 2006). Gross (2018) påpeker at den sørgende ikke alltid klarer å finne ord som beskriver ens følelser. Noen ganger kan den sørgende beskrive fornemmelser av det en kjenner på gjennom bruk av metaforer. I metaforer, som er billedlige beskrivelser, veves kroppslige opplevelser og erfaringer inn med følelser og fornemmelser (Lakoff & Johnson, 2003).

Mens den kompliserte sorgen fokuserer mest på sorgens *karakter* - som en langvarig tilstand som ikke går over, peker den uberettigede sorgen på sorgens *form* – som den ikke tillatte, ikke legale, og skambelagte. Sorgen som er knyttet til å bli fratatt barn i en omsorgsovertakelse er en følelsesmessig reaksjon som kan favnes av begge beskrivelsene, samtidig som de kanskje ikke klarer å dekke fenomenet fullt ut. Sorgen etter omsorgsovertakelser kan bære preg av å være både komplisert og uberettiget, men i tillegg har den noe særskilt ved seg som de eksisterende sorgteoriene ikke tematiserer.

Metode

Empirien som anvendes i artikkelen er samlet gjennom et prosjekt med følgende problemstilling; *Hvordan vurderer og forstår foreldre en omsorgsovertakelse?* Prosjektet er pågående¹. Artikkelens tema: sorgen ved omsorgsovertakelser, undersøkes gjennom problemstillingen som utkrystalliserte seg i analysen av empirien: *Hvordan kan vi forstå foreldrenes reaksjoner etter omsorgsovertakelsen i lys av sorgteori?*

Vi har intervjuet ni foreldre² som har mistet omsorgen for ett eller flere av sine barn. Foreldrenes fortellinger ble formidlet med smerte, fortvilelse og enorm styrke. I intervjuene ble sorgen uttrykt både direkte - med ord og begreper som henviser til sorg, og indirekte - gjennom kroppsspråk, pust, gråt, og måten foreldrene uttrykte seg på.

Kvalitative intervju

Vi har valgt å bruke en kvalitativ forskningsmetode i form av et semistrukturert intervju (Kvale & Brinkmann, 2009). Vi ønsket å holde intervjuet som en åpen samtale med få, på forhånd utvalgte, spørsmål som handlet om omsorgsovertakelsen og hvordan foreldre forstod denne. Spørsmålene vi hadde forberedt på forhånd, rettet seg hovedsakelig mot hvordan foreldrene opplevde omsorgsovertakelsen, hvilke tanker de har gjort seg om prosessen rundt omsorgsovertakelser, og hvordan de trodde barna deres opplevde omsorgsovertakelsen. I intervjuene erfarte vi imidlertid at foreldrene hadde individuelle og smertefulle historier som de ønsket å dele med oss. Dette førte til at vi valgte å ikke styre intervjuene etter våre forhåndsdefinerte spørsmål. Målet med prosjektet var å få foreldrenes kunnskap frem, derfor ble vi mer opptatt av hva de selv vektla av betydning for deres opplevelse og forståelse av omsorgsovertakelsen. På den måten bidro intervjuene til å bringe frem temaer vi på forhånd ikke hadde tenkt på. Temaet for denne artikkelen, sorgen, er eksempel på et område som ikke var utvalgt på forhånd, og er følgelig empiridrevet.

Informantene

Når vi omtaler informantene, bruker vi begrepene *foreldre*, *mødre* eller *mammaer*. Vi har gjennomført 10 intervjuer med til sammen 9 informanter i prosjektet. Vi har intervjuet åtte mødre og en far. Den ene mammaen ble intervjuet to ganger. Informantene som meldte sin

¹Aamodt & Olkowska, 2020 «Omsorgsovertakelser sett fra et foreldreperspektiv», OsloMet.

² Med «foreldre» mener vi åtte mødre og en far. Mer om dette finner man under begrepsavklaring

interesse for å delta i intervjuene fikk informasjon om prosjektet via organisasjonen for barnevernsforeldre (OFB). I informasjonsskrivet om prosjektet formidlet vi at vi ønsket å utforske forståelsen av å bli fratatt omsorgen for sitt barn fra *foreldrenes* perspektiv. Vi ønsket å få tilgang til en mangfoldig kunnskap fra foreldre. Derfor hadde vi ingen spesifikke kriterier for selve omsorgsovertakelsen, som for eksempel hvor lenge det var siden omsorgsovertakelsen eller hvordan den skjedde. OFB la ut invitasjon på deres Facebook side med kontaktinformasjon til oss forskere. Det var også situasjoner hvor lederen i organisasjonen ga oss kontaktinformasjon direkte etter oppfordring fra disse foreldrene. Vi tok deretter kontakt og avtalte tid og sted for intervju.

Datainnsamling

Datainnsamlingen foregikk fra mars 2020 til juni 2020. Intervjuene ble foretatt på steder som passet best for informantene. Vi ønsket ikke å påføre informantene ekstra byrde med å tilpasse seg oss. Den var også begrunnet i en ide om at utforskningen av fenomener skal foregå på menneskers egne arenaer (Willig, 2001). I praksis betydde det at intervjuene ble foretatt enten hjemme hos informantene, eller på steder som de valgte selv. To av intervjuene ble foretatt digitalt i Zoom, etter samtykke fra informantene. Intervjuenes lengde varierte mellom 40 minutter til 2 timer. Vi tok lydopptak av alle samtaler, og de ble transkribert i full tekst av forskerne selv.

Analysestrategi

For å analysere data har vi valgt en fortolkende fenomenologisk analyseform, Interpretativ Phenomenological Analysis (IPA) (Willig, 2001). Denne analysestrategien inviterer forskeren til å ha et blick for sentrale temaer på tvers av datamaterialet, samtidig som personlige opplevelser og forståelser hos informantene blir ivaretatt. IPA inkluderer i tillegg forskerens fortolkende posisjon i analyseprosessen. Dette var et viktig aspekt for oss som forskere, siden kunnskapsproduksjonen ble en fortolkning av ord, uttrykk, fornemmelser og budskap som var formidlet direkte eller indirekte.

I analyseprosessen har hvert intervju blitt grundig gjennomgått med tanke på de individuelle historiene. Temaer som var sentrale ble markert og satt navn på. Videre analyserte vi intervjuene på tvers av hverandre, med blick på temaer som var sammenfallende i alle intervjuene. Disse temaene ble videre satt navn på, og tilhørende sitater fra alle intervjuer ble

sortert under hvert av temaene. Igjen gikk vi gjennom sitater under hvert av temaene med blikk på om disse uttrykkene gjenspeilet budskapet i temaet. Dette ble en frem og tilbake prosess, der vi så på det enkelte intervju opp mot alle intervjuene, for så å rette blikket på essensen i det enkelte intervjuet igjen.

Temaet for denne artikkelen, sorgen ved omsorgsovertakelser, er et tema som har blitt analysert frem på denne måten. I intervjuene har vi som forskere ikke stilt spørsmål om sorg. Allikevel har vi i analysearbeidet blitt oppmerksomme på utsagn og beskrivelser som vi tolket som sorg, selv om selve ordet sorg ble benyttet av informantene kun noen få ganger. Disse utsagnene eller beskrivelsene kunne være verbale uttrykk (historier, metaforer, ord, setninger) eller non-verbale uttrykk (sukking, pust, pauser, leting etter ord, intonasjon). I tillegg til dette ble vi også oppmerksomme på våre egne kroppslige og emosjonelle reaksjoner på informantenes historier, og som vi assosierte med sorg.

Forskningsetikk

Studien er meldt inn til og godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD). Alle deltakerne har mottatt informasjonsskriv. Informantene ble informert om vår taushetsplikt, om anonymisering av utsagnene, konfidensialitet og om muligheten til å trekke seg fra prosjektet på hvilket som helst tidspunkt. I forbindelse med intervjuet ble det innhentet informert samtykke. Formelle krav til innsamling, bruk og oppbevaring av datamaterialet er ivaretatt.

Resultater

Vi har i analysen skilt ut fem temaer som beskriver foreldrenes sorg knyttet til omsorgsovertakelser: 1. den vedvarende sorgen – sjokket som aldri går over, 2. sorgen over tapet av deler av barnets liv, 3. den ordløse sorgen, 4. den ensomme sorgen og; 5. den doble sorgen – sorgen på vegne av barnet.

Den vedvarende sorgen- sjokket som aldri går over

Det var gjennomgående i alle fortellingene at det å bli fratatt sitt barn førte til en enorm sterk følelsesmessig smerte hos foreldrene. Denne smerten kjente foreldrene på hele tiden, den gikk aldri helt over. Sorgen handlet både om sorgen knyttet til det å miste barnet ved selve omsorgsovertakelsen, men også å miste barnet de gjentatte gangene etter samvær. Derfor velger vi å beskrive denne sorgen som en *vedvarende sorg*, som aldri tar slutt, som ikke går

over, og som aktiveres i situasjoner hvor man treffer barnet, tenker på det, eller snakker om det.

Foreldrene beskrev sine reaksjoner knyttet til selve flyttingen av barnet rett etter omsorgsovertakelsen som et sjokk. Noen av foreldrene mistet barnet i en akutt plassering, andre hadde kontakt med barnevernet en stund før omsorgsovertakelsen. Likevel, uavhengig av om barnevernet var inne med tiltak før selve omsorgsovertakelsen eller ikke, ble bestemmelsen om at barnet skulle flyttes opplevd som et sjokk med sterke følelsesmessige reaksjoner. Foreldre fortalte om både fysiske og psykiske reaksjoner som følge av barnets flytting. Dette var blant annet svimmelhet eller desorientering. En mamma fortalte at hun falt i koma da hun skjønnte hva som skjedde:

Også blir vi innkalt til en samtale med to politifolk, uniformerte politifolk, og to fra barnevernstjenesten som informerte oss om at ... ja, at nå ble det en akutt plassering, og jeg skjønnte jo fremdeles ikke hva som foregikk. Så jeg spurte «ja, når kommer barna hjem?». Og da kom det fra den ene politibetjenten: «nei, de kommer ikke hjem (...)» Og det eneste jeg klarte å tenke på da var 'denne stakkars lille sønnen min med separasjonsangst, og så skal han bli levert alene med fremmede mennesker'. Og vet du hva, det var akkurat som om lufta var sugd ut av rommet. (...) Og når jeg da kom hjem så... jeg vet ikke om jeg hadde skjönt hva som hadde skjedd enda...og setter meg ned, jeg våkner opp på sofaen, det var på morgenen, jeg gikk inn på rommene til barna for jeg skulle vekke dem, for de skulle på skolen, og da skjønnte jeg hva som hadde skjedd. Og jeg fikk sånt sjokk at jeg havnet i koma.

Flere av foreldrene fortalte om følelsen av nummenhet som de kjente på etter at barnet ble flyttet, og om tomhet og meningsløshet. Samme følelser kjente de også på etter å ha bli skilt fra barnet etter samvær. Mødrene beskrev at de fikk mareritt på natten, at de gråt på vei bort til samværene og tilbake, at de befant seg i et slags 'tåkete' tilstand hvor de ikke orket å gjøre noe, møte noen eller snakke med noen. Flere fortalte om konsentrasjonsproblemer, søvnproblemer og at det var vanskelig å fungere i jobben og i hverdagen. Mødrene fortalte at de ikke var helt seg selv i møtet med barna under samværene. En mamma fortalte at hele hodet hennes var fylt av samværene, og at hun levde fra samvær til samvær. Alle disse beskrivelsene tolket vi som en sorg som aldri går over, og som gjenopplevs gang på gang.

Sorgen over tapet av deler av barnets liv

En annen form for sorg som kom tydelig frem i analysen var sorgen ved å miste deler av barnets liv. Fortellingene om dette ble formidlet med tårer i øynene, sukking og lange pauser. Denne sorgen ble illustrert med små hverdagslige beskrivelser. Det kunne være fortellinger om det å ikke ha et eneste bilde av sine barn fra de årene barna bodde i fosterhjemmene, å ikke bli invitert i barnets konfirmasjon, eller det å sitte på et foreldremøte på skolen uvitende om man fikk mulighet til følge sitt barn i 1. klasse. Også i situasjoner der barna hadde flyttet hjem igjen, kunne foreldrene kjenne på sorgen over det tapte. En av foreldrene sa «de årene som er tapt, de kan jeg aldri få igjen».

Sorgen over tapet av barnets liv og hverdag kunne også handle om foreldrenes følelse av at barnet hadde forandret seg i løpet av den tiden barnet ikke bodde sammen med dem. De fortalte at det kunne være vanskelig å kjenne barnet sitt igjen, med dets nye uttrykk, eller reaksjoner som foreldrene ikke hadde sett hos barnet sitt tidligere. En mamma beskrev det med som å få en «byting hjem», og fortalte videre:

(...) jeg sitter enda med en følelse av at jeg har ikke helt fått ungene mine hjem. (...) Man forandres jo. Også er jo selvfølgelig jentene rett før puberteten. Så fra å være søte jenter som elsker å gå i kjole, og skjørt glitter og rosa, til å komme hjem med svart neglelakk og piggråd musikk, og så sitter jeg og lurer jeg på: 'når skjedde det?'

I denne sorgen kunne man i tillegg høre en form for utrygghet hos foreldrene på om denne forandringen hos barnet var en naturlig del av barnets utvikling, eller om den var et resultat av flyttingen og adskillelsen.

Den ordløse sorgen

I analysen ble vi oppmerksomme på at sorgen som en følelsesmessig reaksjon sjeldent ble satt navn direkte på, selv om den gjennomsyret deres fortellinger. Den ordløse sorgen handler her om tre forhold. For det første handler det om at foreldrene ofte brukte metaforer når de formidlet sine opplevelser av omsorgsovertakelser. 'Ordløs sorg' betyr i denne sammenhengen at foreldrene manglet *presise* ord for å beskrive sin smerte, og at det var gjennom metaforer og billedgjøring av opplevelsen, at kraften i sorgen kom frem i intervjuene. En mamma fortalte at etter at hun leverte sitt barn til fosterhjemmet satt hun på toget og det kjentes som om hun hadde *stein i magen*. En annen mamma beskrev at til tross for at omsorgsovertakelsen fant sted for flere år tilbake, kunne hun huske selve situasjonen som en detaljert *sort/hvitt film*.

For det andre handler den ordløse sorgen om *måten* foreldrene formidlet sine historier. Fortellingene bar preg av setninger som ikke ble fullført, eller at de endte ut i løse luften. De ble uttrykt med sukk, tårer eller taushet, eller med plutselige endringer i tonefallet, vekslende intonasjon, blikk som ble vendt bort.

For det tredje handler den ordløse sorgen om at i noen situasjoner ‘fortalte’ foreldrene om sorgen sin mer i bilder () enn med ord. En mamma beskrev sitt første møte med barnet etter plasseringen i fosterhjemmet på en følgende måte:

Han var fem måneder da jeg leverte ham, og han hadde vel akkurat rukket å bli åtte måneder (ved første samvær). Jeg husker så godt det gjensynet der. Fosterfar kom gående med han og jeg så bare at han kikket på meg, også ble han litt usikker og så kikket han på meg igjen. Så tok jeg imot han. Så, så han på meg. Så tok han meg på kinnet sånn (stryker på kinnet). Også la han hodet inntil brystet mitt. Også bare sånn, så smiler han og ler. Så var det bare et par timer etterpå så ble han revet vekk igjen (sukker).

I denne fortellingen kommer sorgen tilsynelatende ikke tydelig frem. Selv om situasjonen beskrives med ord, så er det gjennom måten denne mammaen beskriver blikket til barnet på, måten barnet la hodet sitt inntil hennes bryst, og viste oss hvordan barnet tok på kinnet hennes at sorgen og tristhet kom frem. Denne sorgen ledsaget en situasjon som kunne oppfattes som hyggelig for henne, siden den handlet om gjensyn med barnet. Men det er gjennom *visualiseringen* av det mammaen sa, at sorgen trådte frem.

Den ensomme sorgen

I intervjuene fortalte flere av mødrene om hvordan de måtte skjule det at de hadde blitt fratatt omsorgen og at de måtte skjule sine følelser. Det ble et skambelagt tema som ikke kunne deles med naboer og andre folk de kjente. Noen hadde aldri fortalt det til sine samboere, og samværene måtte derfor foregå i smug. De formidlet hvordan deres følelser knyttet til sorgen over å bli fratatt barna måtte lukkes inne. En mamma formidlet det på følgende måte:

Så jeg synes det er veldig vanskelig å snakke om det. Så hvis folk spør meg om det så svarer jeg på det. Men hvis ikke folk spør om det så har det vært veldig sånn befrielse når folk ikke har visst det. Så jeg har på en måte unngått å ta det opp hvis jeg ikke må. Men så blir det likesom situasjoner hvor jeg har fortalt det til noen av de mødrene i barselgruppa. Og da merket jeg jo at de sluttet å ta kontakt med meg. (...) Jeg merket

jo det at de var ikke så interessert i å snakke med meg lenger. For det er jo sikkert det at, ja vel, når du mister omsorgen så er det jo normalt sett alvorlig.

En annen mor fortalte:

Så jeg følte meg jo veldig alene. Veldig alene i sorgen. Men så var det jo det at to måneder etter at hun ble flytta så ble jo han født. Så da måtte jeg prøve å være der for han også (...)

Denne mammaen formidler her at det både ikke var rom for å sørge, og at hun opplevde seg veldig alene i sorgen. Denne opplevelsen bekreftes av flere foreldre. De beskrev i tillegg opplevelser av skammen og fordømmelsen som førte til at sorgen måtte holdes inne og at det var vanskelig å dele opplevelsen med andre. De sammenlignet sine følelser etter å ha blitt fratatt barnet, med reaksjoner knyttet til det å miste et barn i en ulykke eller sykdom. Samtidig understreket de en forskjell: man får forståelse og medfølelse fra andre når man mister barn i døden, mens hvis man mister barn i en omsorgsovertakelse så kjenner man på skam og skyld resten av livet.

Den doble sorgen- sorgen på vegne av barnet

Flere av mødrene vi intervjuet, uttrykte smerte 'på vegne av' barnet. Sorgen på vegne av barnet handler her om å kjenne og føle på flyttingen *gjennom* barnet. Foreldrene formidlet smerte ved å kjenne på at barnet ikke hadde det bra etter flyttingen. Mødrene formildet dette med blant annet gråt i stemmen, sukking og lavt stemmeleie. Dette tolket vi som at mødrenes følelser ble en 'resonansplate' for barnas følelser der de kjente på 'vibrasjoner' som ikke nødvendigvis var uttrykt direkte av barnet selv. Denne resonansen kunne handle om at de som foreldre kjente godt barnets behov og de kjente til barnets følelser og reaksjoner. Deres sorg 'på vegne av barnet' kunne handle om ulike situasjoner som barnet ble utsatt for ved omsorgsovertakelsen. Det kunne handle om selve henting av barna ved flyttingen, det kunne handle om manglende ivaretagelse av de spesifikke behovene til barnet, eller om hvordan barnet hadde det under de særskilte situasjonene ved omsorgsovertakelsen, som i avhør, undersøkelser, eller i fosterhjemmene.

Det var gjennomgående i fortellingene at hentesituasjonen ble oppfattet av foreldrene som smertefull og vond for barnet. En mor fortalte at hun, da hun fikk beskjed om omsorgsovertakelsen, valgte å forberede barna sine på flyttingen. Til tross for at hun selv var fylt av sorg og smerte og var uforstående til bestemmelsen, valgte hun å snakke med barna om

hva som skulle skje, for å skåne de fra sjokket og ubehaget så langt det lot seg gjøre. Hun fortalte med matthet i stemmen; «og de ble helt knust. De forstod ingenting (...)».

Smerten og sorgen på vegne av barnet ble også uttrykt da foreldrene fortalte om sine bekymringer for barnet da det ble skilt fra deres omgivelser, og fra de personene som barnet kjente best. En mamma fortalte at det var så vondt å vite at hennes sønn, som var redd for å være alene, måtte flyttes til en annen kommune, bort fra sine søsken og til en familie som han ikke kjente. Hun fortalte med smerte i stemmen at hun fikk det så vondt av å tenke på den lille gutten som våknet på natta og ikke kunne finne henne eller pappaen sin når han ble redd. En annen mor uttrykte med en enorm tristhet at hun tenkte på barnet sitt som allerede hadde mistet pappaen sin (som døde da hun var baby), og at nå skulle hun miste moren sin også. En annen mamma sa: *Og jeg var så bekymret for barna, for jeg visste, jeg viste at dette tåler de ikke. Og jeg ville bare komme meg hjem og holde rundt dem og fortelle at dette går bra.*

Flere mødre fortalte hvor vondt det var å få høre, eller forestille seg at barnet ikke hadde det bra etter flyttingen. To mammaer sa med gråt i stemmene at barna deres ble utsatt for vold i fosterhjemmene. Det ble fortalt om forskjellsbehandling i fosterhjemmene, om barn som ble spylt med hageslange fordi de tisset på seg, og om barn som fortalte at fosterforeldrene ikke var glad i dem.

I et av intervjuene fortalte en mor om politiavhøret av barna. Hun beskrev situasjonen med klar stemme, hun la trykket på hvert av ordene, og hun pustet rolig, men stemmen hennes hørtes mørk ut da hun fortalte:

Så kommer vi til noe som jeg synes er helt forferdelig, de blir sendt inn på legesjekk, de kler av seg helt til trusa, blir undersøkt i hårrøttene, inn i munnen, må stå og skreive, de blir undersøkt i en avkledd tilstand. De ble tatt bilde av fra fremsiden og baksiden når de måtte holde håret på en bestemt måte.

I alle disse fortellingene, til tross for at situasjonene og sakene er ulike, kom den enorme sorgen over ikke å kunne være til stede for barnet når det hadde det vondt, tydelig frem. Fortellingene til foreldrene var preget av smerte ved å kjenne på at deres barn ble utsatt for situasjoner hvor de opplevde noe vondt, de var alene, utrygge og redde, uten at foreldrene hadde mulighet til å være der for dem.

Diskusjon

Funnene i vårt prosjekt viser at følelsesmessige reaksjoner knyttet til det å bli fratatt omsorgen for sitt barn formidles på flere ulike måter. Disse følelsesmessige uttrykkene samstemmer med beskrivelsen av sorgreaksjoner. I likhet med nyere sorgteori viser analysen at sorgen ved omsorgsovertakelser fremstår kompleks og sammensatt, og krever en kontinuerlig bearbeidelse. Komplexiteten handler både om sorgens *karakter* og sorgens *form*.

Sorgens karakter

Det er særlig to momenter knyttet til *sorgens karakter* som utpeker seg i analysen. Disse handler om at foreldrenes sorg går aldri over, og at den kjennes ‘dobbel opp’: både som egen sorg og som barnets sorg. Det at sorgen aldri går helt over og kjennes på hele tiden, er ikke berørt så tydelig i de eksisterende sorgteoriene. De tradisjonelle sorgteoriene fokuserer på at sorgen går gjennom bestemte faser, og at det ligger en forløsning av sorgen med avsluttende fase som handler om nyorientering og bearbeidelse av sorgen (Doka, 2016; Gross, 2018; Guldin, 2010). Imidlertid peker også våre funn på at sorgen ved omsorgsovertakelser ikke inneholder de samme fasene, og med dette skiller seg fra den tradisjonelle sorgbeskrivelsen. Funnene våre peker på at sorgen ved omsorgsovertakelser kan tilsvare kun sorgens to første faser, som er *sjokket* og *den akutte sorgen*. Følelsene som ledsager disse to fasene er ofte lengsel, fortvilelse, sinne, irritasjon og nummenhet (Lindemann, 1944; Parker, Cullberg, Kubler-Ross, årstall?), Derimot, reaksjoner som er typiske for de to siste sorgfasene; *forløsning av sorgen* eller *bearbeidelse og nyorientering*, er i stor grad fraværende i fortellingene til foreldrene.

Dette kan tolkes på flere måter. Det kan muligens forstås som at foreldrene ikke har kommet til fasen med bearbeidelsen av sorgen, eller til nyorienteringen i livet, fordi de ikke har fått hjelp til sorgbearbeidelse. Men det kan også tolkes som at sorgen ved omsorgsovertakelser er så særegen i sin karakter at den alltid vil bære preg av sjokk- og akuttefasen. Disse foreldrenes sorg er alltid til stede, samtidig som sorgen også ytterligere aktiveres i forbindelse med samværene. Dermed må sorgen forstås som unik og spesiell mer enn at den knyttes til ulike faser den enkelte skal gjennomarbeide. På den måten bekrefter foreldrenes fortellinger også begrensningene som allerede er påpekt når det gjelder de tradisjonelle sorgteoriene.

Det andre aspektet knyttet til det særegne ved foreldrenes sorg er at ved omsorgsovertakelser kjennes sorgen ‘dobbel’. Den kan være knyttet til foreldrenes *egen sorg*, som kan være knyttet til tapet av barnet, tapet av foreldreskapet, tapet av nettverk, bytting av jobb og bolig i

forbindelse med flytting, tapet av deler av barnets liv og tapet av muligheten til å beskytte barnet. Samtidig er foreldrenes sorg knyttet til *barnets sorg*, eller rettere sagt, til foreldrenes sorg på vegne av barnet. Dette aspektet, den doble sorgen, kan forstås kun delvis gjennom de allerede eksisterende sorgteoriene. I denne sorgen - sorgen på vegne av barnet, trådte det en særlig sensitivitet hos foreldrene overfor barnet frem. Det ble tydelig hvordan mødrene flyttet sin oppmerksomhet fra seg selv til barnet, og ved dette fornemmet barnet og dets behov. Vi beskrev dette funnet gjennom begrepet 'resonans', som kan bety gjenklang. For å forstå denne flyttingen av oppmerksomheten fra seg selv til barnet har fenomenet 'holding' til Winnicott vært til hjelp (Winnicott i Hart og Schwartz 2009). I følge Winnicott innebærer 'holding' at moren beskytter barnet mot for sterke opplevelser eller stimuli utenfra, ser barnets spesielle behov og egenart, og tar hensyn til dets følsomhet (Winnicott i Hart og Schwartz, 2009). I analysen av empirien kom nettopp denne følsomheten hos foreldrene frem. Det var tydelig at barnets sorg tilhørte barnet, og opplevelsen av denne tok utspring fra mødrenes kjennskap til barnet, og deres sensitivitet for sitt barns behov og personlighet. Dermed ble barnets sorg også mødrenes sorg, og med dette en kompleks sorg.

Sorgens form

Det særegne for sorgen ved omsorgsovertakelser er at den ofte *ikke er ordsatt*, den er *hemmelig og tabubelagt*. Sorgen formidles ofte indirekte - gjennom kroppslige bevegelser, blikk, toneleie, sukk, stillhet, tårer, eller gjennom metaforer. Det at foreldrene ikke ordsetter og beskriver sine følelser kan forstås på flere måter. For det første kan det handle om at temaet knyttet til sorgen og foreldrenes følelser etter omsorgsovertakelsen ikke tas opp i møter med de profesjonelle. . En mamma fortalte at hun, på eget initiativ, gikk til en privat psykolog, ingen av de øvrige foreldrene fortalte om samtaler med profesjonelle om sine følelsesmessige reaksjoner. Det at sorgen ikke er tematisert av de profesjonelle i samtaler med foreldrene kan kanskje handle om at sorgen etter omsorgsovertakelser er vanskelig å identifisere. Dette kan forklares med at den tradisjonelle definisjonen av sorg er knyttet til dødsfall til en som man er i nær relasjon til (Doka, 2016; Gross, 2018; Guldin, 2010). Denne avgrensede beskrivelsen kan bidra til at vanlige sorgreaksjoner som sinne, irritasjon og fortvilelse over å bli fratatt omsorgen for sitt barn ikke gjenkjennes som sorg. I tillegg kan de muligens mistolkes av de profesjonelle som egenskaper ved dem som foreldre. Denne manglende forståelsen av hva reaksjonene til foreldrene etter omsorgsovertakelser kan handle om, og mistolking av disse, kommer også frem i tidligere forskning til blant annet Moldestad

og Skilbred (2010), og Neil (2013). Følelser og reaksjoner som ikke blir gjenkjent kan føre til at oppfølgingen av disse foreldrene ikke blir tilstrekkelig, noe som funn fra flere nasjonale og internasjonale studier bekrefter (Ellingsen, 2007; Haight et al., 2002; Höjer, 2011; Memarnia, 2015; Tefke, 2015; Falch-Eriksen, 2016; Ellingsen et al., 2018). Manglende oppfølging kan igjen føre til at sorgen deres forblir uartikulert, kroppsliggjort, og at foreldrene ikke får mulighet til å få hjelp til å arbeide med den.

Sorgen etter en omsorgsovertakelse kan være vanskelig å ordsette og dele med andre fordi det å bli fratatt omsorgen for sitt barn er tabubelagt. Det tabubelagte handler blant annet om at den sosiale fordømmelsen som er knyttet til omsorgsovertakelser stenger for foreldrenes muligheter til å dele den med andre. Dette bekreftes tydelig gjennom analysens funn. Foreldrene beskrev hvordan de opplevde å bli sosialt avvist da andre fikk vite om omsorgsovertakelsen. Noen fortalte at de ikke turte å knytte seg til andre mennesker, eller delta i sosiale sammenhenger og valgte å bo alene. Andre valgte å flytte til en annen kommune og skifte jobb. Noen mødre skjulte for omverden at de hadde barn som bodde i fosterhjem, og de beskrev seg selv som «mammaer fire ganger i året». Dette bekreftes av resultater fra tidligere forskning (Ellingsen, 2007; Memarnia et al., 2015, Tefke, 2016). Ellingsen (2007) bruker betegnelse «den forbudte sorgen», som vi, i vår analyse, valgte å kalle for 'den ensomme sorgen'. Den forbudte sorgen og den ensomme sorgen samstemmer med beskrivelser av den *uberettigete sorgen (disenfranchised grief)* (Doka, 1999; Doka, 2016; Gross, 2018). I den uberettigete sorgen ligger det at følelser forbundet med tapet ikke 'kvalifiserer' til å bli møtt med sosial anerkjennelse eller støtte. Dermed er det å miste sitt barn i omsorgsovertakelsen ikke legitimt å sørge over, og sorgen blir følgelig tabuisert.

Konsekvensen av å bære på en tabuisert sorg kan være at den skjules for andre og lukkes inne. Disse reaksjonene blir kroppsliggjort, de kan sette seg fast i minnene og kroppen. Denne formen for sorg kan minne om den kompliserte sorgen (Dyregrov et al., 2014; Kristensen et al., 2017). Imidlertid er den illegitime sorgen noe mer, og som ikke dekkes av beskrivelsen av den kompliserte sorgen. Det tabubelagte stenger for muligheten til å dele sorgen med andre fordi man frykter fordømmelse og utestenging. Konsekvensen av å skjule sorgen kan være at den sørgende ikke får mulighet til å få den anerkjennelsen og empatien som er nødvendig i en sorgprosess (Doka, 2016; Gross, 2018; Malkinson, 2006). Flere studier peker på at nettopp anerkjennelse, empati, støtte og omsorg betraktes som avgjørende elementer i møte med den

sørgende, noe disse foreldrene ikke får (Raphael, Middleton, Martinek & Misso, 1993 i Malkinson, 2006).

Anerkjennelse kan forstås på ulike måter. En måte å forstå anerkjennelse på er å se på den som handling (Honneth, 1996). Honneth peker på at i anerkjennelsen ligger det å 'se' den andre, gjennom kroppsuttrykk, gester og tale. Det å ikke få anerkjennelse kan skade den individuelle handlekraft og selvverd. Man blir diskvalifisert som medborger og stengt ute fra fellesskapet. Det å bli utestengt fra fellesskapet, avvist sosialt, og fordømt, blir beskrevet av Honneth som 'disrespekt'. I disrespekten ligger det nedverdiggelse. Når følelsene ikke blir anerkjent, kan de føre til følelser som skam, indignasjon og sinne (Honneth, 1996). Disse følelsene igjen, på likhet med 'normale sorgreaksjoner', kan tolkes av de profesjonelle som negative egenskaper ved foreldrene (Moldestad & Skilbred, 2010; Neil, 2013).

Konklusjon

Funnene fra denne studien viser at foreldre kan ha flere og ulike sorgreaksjoner i forbindelse med en omsorgsovertakelse. Denne sorgen skiller seg ut fra andre sorgtyper. Det finnes ennå lite litteratur og forskning som omhandler nettopp denne spesifikke sorgen. Sorgen etter omsorgsovertakelser blir i mange tilfeller ikke bearbeidet og møtt. Sorgen til foreldrene snakkes ikke om, deles ikke med andre og den oppleves som illegitim og tabubelagt. Den er kompleks og omfatter flere tapsopplevelser. Sorgen kjennes på kontinuerlig, og den er dobbel: den er både foreldrenes egen sorg og barnets sorg, kjent gjennom foreldrene.

Barnevernsarbeidere som skal samarbeide med foreldre trenger å være oppmerksom på de følelsesmessige belastningene som en omsorgsovertagelse innebærer. Ved å se, bekrefte og møte den sorgen foreldrene opplever kan foreldrene kjenne seg anerkjent og forstått. Foreldre har behov for å anerkjenne sorgen både for seg selv, men også bli møtt med anerkjennelse og forståelse fra andre. På den måten får foreldrene også en mulighet til å være til stede for barnet. Enten barnet er tilbakeført, eller skal fortsette å bo i fosterhjem.

Kilder

Alpert, Lily T. (2005). Research review: Parents service experience – a missing element in research on foster care outcomes. USA, *Child and Family Social Work*, , 10, pp 361-366. Blackwell Publishing Ltd.

Andersen, K. (2011). Fri oss fra fasene. *Fontene* 2/11

Bowlby, J. (1961). Processes of Mourning. *The International Journal of Psycho-Analysis*, XLII, Parts 4-5

Doka. K.J. (1999). Disenfranchised grief, *Bereavement Care*, 18:3, 37-39, DOI: 10.1080/02682629908657467 <https://doi.org/10.1080/02682629908657467>

Doka, K. J. (2016). *Grief is a Journey: Finding Your Path Through Loss*. New York: Atria Books.

Dyregrov A, Dyregrov K, Kristensen P. (2014). Hva vet vi om sorg og komplisert sorg? *Scand Psychol* 2014; 1. <http://psykologisk.no/2014/09/hva-vet-vi-om-sorg-og-komplisert-sorg/> (sett 14.01.2021)

Egelund, T, og Hestbæk, D. (2003). *Anbringelse af børn og unge udenfor hjemmet – en forskningsoversikt*. København, Socialforskningsinstituttet 03:04

Ellingsen, I., Slettebø, T., Studsrød, I., Farstad, G.R., & Herland, M.D. (2018). *Det gjør livet litt lettere. Gruppetilbud til foreldre med barn i fosterhjem og barnevernsinstitusjon*. Rapport nr. 73, Universitetet i Stavanger. Hentet fra: <https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004568>.

Ellingsen, I. T. (2007). Å miste omsorgen for sitt barn. *Nordisk sosialt arbeid* nr 4 vol 27, s 263-275,

Falch-Eriksen, A. (2016). *Foreldre som er fratatt omsorgen for sine barn. Familievernets rolle og foreldrenes krise, mestring og endring*. Rapport 9/2016, NOVA.

Guldin, M-B. (2010) De store teoriens fald - Træk af sorgteori gennem tiden. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* 7(12) DOI:[10.7146/tfss.v7i12.2961](https://doi.org/10.7146/tfss.v7i12.2961)

Gross, R. (2018). *The psychology of grief*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315110127>

Haight, W., Black, J., Mangeldorf, S., Giorgio G., Tata, L., Schoppe S. & Szewczyk, M. (2002). *Making visits better: The Perspectives of Parents, Foster Parents and Child Welfare*. *Workers Child Welfare*, Vol LXXX, 2, March, April

Hart, S. og Schwartz, R. (2007). *Fra interaksjon til relasjon – tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Schore og Fonagy*. Oslo: Gyldendal akademisk

Höjer, I. (2011). Parents with children in foster care—How do they perceive their contact with social workers? *Practice: Social work in action*, 23(2), s. 111-123.

Honneth, A. (1996). *The Struggle for Recognition – The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press

Høiund, P, og Juul, S. (2017). *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. 2. utgave. København: Hans Reitzels Forlag

Kristensen, P., Dyregrov, K. og Dyregrov, A. (2017) Hva skiller forlenget sorg-forstyrrelse fra depresjon? *Tidsskriftet den Norske legeforening*. <https://tidsskriftet.no/2017/03/klinisk-oversikt/hva-skiller-forlenget-sorg-forstyrrelse-fra-depresjon>

Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: Macmillan.

Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo:Gyldendal

Lindemann, E. (1944). Symptomatology and the management of acute grief. *American Journal of Psychiatry*, 101: 141 – 148

Lakoff, G. og Johnson, M. (2003). *Hverdagslivets metaforer – fornuft, følelser og menneskehjernen*. Oslo: Pax Forlag, 2003.

Malkinson, R. (2006). Kognitiv terapi ved sorg. *Psykologitidsskriftet*. <https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2006/08/kognitiv-terapi-ved-sorg>

Memarnia, N., Nolte, L., Norris, C., & Harborne, A. (2015). ‘It felt like it was night all the time’: listening to the experiences of birth mothers whose children have been taken into care or adopted. *Adoption & Fostering*, 39(4), s. 303-317.

Moldestad, B., & Skilbred, D. (2010). Når barn bor i fosterhjem—Utfordringer i samarbeidet

mellom foreldre og barneverntjenesten. *Norges Barnevern*, 87(01), s. 32-45.

Optun, I.M. (2019). *Måleegenskaper ved the Short Version of the Perinatal Grief Scale*. (Masteroppgave) OsloMet, Oslo

Schofield, G., Moldestad, B., Höjer, I., Ward, E., Skilbred, D., Young, J., & Havik, T. (2011). Managing loss and a threatened identity: Experiences of parents of children growing up in foster care, the perspectives of their social workers and implications for practice. *British Journal of Social Work*, 41(1), 74-92.

Stroebe M & Schut H. (1999). *The dual process model of coping with bereavement*. Rationale and description. *Death studies*.23:197-224

Syrstad, E. (2020). «Å forstå det uforståelige» *Møtet mellom foreldre som er fratatt omsorgen for sine barn, familievernet og barnevernet*. (Avhandling for graden philosophica doctor, (phd)). VID vitenskapelige høyskole, Oslo.

Tefke, M. (2015). «Mamma på avstand. Hva nå?» *En studie av mødre som har blitt fratatt barna sine - 3 mødres stemme*. (Masteroppgave). VID, Oslo

Willig, Carla (2001): *Qualitative Research in Psychology. Adventures in theory and method*. UK&USA: OpenUniversityPress

Nettsider:

Bufdir.no ([Oppsummert status i tall for barnevernet \(bufdir.no\)](https://bufdir.no))

Cambridge English Dictionary: [SORROW | definition in the Cambridge English Dictionary](https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sorrow)

Den Danske Ordbog www.ordnet.dk

Den store Norske leksikon www.snl.no/sorg

Regjeringen.no [Prop. 133 L \(2020–2021\) - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no/prop-133-l-2020-2021)